

על שלושה ועל ארבעה

יוחנן גלוקר

דוקטורט לכל פועל

לא לעתים קרובות זוכה *קתריס* למאמרי בקורת בעתונות או ב"בלוגוספירה". גליון 5 זכה בזמנו לתגובה בבלוג של מר גלעד סרי-לוי. להלן הפרטים: הבלוג יוצא לאור במסגרת e-mago.co.il, והמאמר שאני מזכיר כאן נקרא *קתריס* – כתב עת לביקורת במדעי הרוח והחברה, גליון 5". הוא פורסם בתאריך 2007-02-03. הקטע שאתיחס אליו כאן הוא חתימת המאמר:

אני מבקש להתעכב מעט ולדון במאמרו של אחד העורכים, יוחנן גלוקר, שכתב על "הבורות ומפלס ההשכלה". לדעתי, המאמר של גלוקר מייצג את רוחו של כתב העת ואת שיחו. גלוקר מתפלמס עם פרופסור זאב צחור, נשיא המכללה האקדמית ספיר שבשדרות. גלוקר מלין על בורותם של הסטודנטים בידע כללי, בהבנת אנגלית וביכולת ההבעה. לדעתו, זו הסיבה להתדרדרות ברמתם של לימודי מדעי הרוח באקדמיה הישראלית. אחת ההצעות שהוא מבקש לדון בהם היא שלא כל אחד ואחת יזכה ללימודים אקדמיים, ואלה שאינם ראויים לכך יפרשו מבית הספר אחרי כתיב י'. גלוקר טוען כי פתיחת ההשכלה האקדמית והרחבת נגישותה היא "סיסמה חברתית אפנתית ופופוליסטית" ומציע כנגדה "חשיבה ממושכת ומאומצת". לא אחלוק כמובן על המלצה לחשיבה ממושכת ומאומצת, אך דבריו הקצרים של גלוקר אינם כאלה. גלוקר מבקש לחזור ולסגור את השערים. הוא

מתעלם מהקשר המובהק שבין מוצא לבין זמינות ההשכלה. הוא אינו מבקש להיות אחראי לחברה ולשסעים בתוכה, והוא אינו מעוניין בצדק חברתי. כל אלה מבחינתו הן סיסמאות. מדבריו אני מבין שהוא שואף לימים הטובים ההם, בהם סף הקבלה לאוניברסיטאות היה גבוה כל כך שהותיר מחוץ לו רבים כל כך. גישה כזו היא סוג של "דרוויניזם אקדמי". ולא, אני לא מתנגד לבנייה של אליטות. אין קיום לחברה ללא אליטות ללא מומחים, ללא משכילים. אני מתנגד בכוחי הדל לאליטיזם מסתגר, השומר את הזכות להתענג על הלימוד, ואת הלגיטימציה לדיבור פתוח, לעצמו בלבד. מקיף את עצמו בז'רגון של מומחים ומזלזל בכל האחרים. חזונו של גלוקר, יחד עם הזלזול בכותבים שאינם מומחים, מציג חברה שבה שכבה דקה של מומחים ומשכילים, והמון נבער מסביב לטירה. לדעתי האליטה צריכה להיות אליטה משרתת, המחויבת לכלל החברה ולא רק לחבריה. אליטה שלא מייצרת גדרות וחומות המונעות מכלל החברה להצטרף, אלא כזו המודעת לאחריותה. ויותר מזה, מבינה שהיא, בת מזל שכמותה, יכולה לעסוק בלימוד מתוך ישוב הדעת בזכות המשאבים שהחברה כולה העמידה לרשותה. אליטה המחויבת באמת ובתמים לתרבות, ולא לשמירת האוצר בידיהם, שלא תשזפנו עין זר.

נכון הוא שבמאמרי (עמוד 14) אני שואל "ואולי מוטב... שאלה שאינם יכולים לעמוד בדרישות אלה [דרישות גבוהות מהנהוגות היום ותואמות את רמתה של השכלה גבוהה של ממש. י. ג.] יפרשו מבית הספר אחרי כתיב?" על כך אני מואשם בכך שאני "מבקש לחזור ולסגור את השערים" ו"מתעלם מהקשר המובהק שבין מוצא לבין זמינות ההשכלה". זאת, כמובן, ההאשמה המקובלת במקומותינו בגזענות ואפליה עדתית, שכל מי שריח אשכנזיות נודף משמו נידון עליה ברותחין ללא כל צורך בחקירה ודרישה. אני מודה באשמה: אני אשכנזי. אני מתגאה בזה, וגם איני מתביש בזה. איש לא שאל את פי כשנולדתי למשפחה ששמה גרמני רח"ל. אך בכל זאת, מלבד שם

המחבר יש גם המאמר, והוא פתוח לכל קורא עברית. מה על הדברים שכתבתי במאמרי?

למשל, בעמוד 11 אני שואל: "והאם הכל נובע מן 'השכבה החברתית' שממנה מגיעים הסטודנטים?" – ואני משיב מיד: "שנים רבות לימדתי באוניברסיטת תל-אביב, שרובם המכריע של תלמידיה מגיעים מ'שכבות חברתיות גבוהות' ומבתי ספר תיכוניים הנחשבים לטובים או אף מעולים". והנה, דוקא באותה אוניברסיטה 'אליטיסטית' גליתי שחלק ניכר מהתלמידים אינם יודעים אנגלית ועברית כהלכה ואינם מסוגלים להביע רעיונות ברמה בסיסית. ואני מסיק (עמוד 13): "אמור מעתה, תלמידים – ונסיוני הוא בתלמידים שרובם בני 'שכבות חברתיות גבוהות' – באים לאוניברסיטה ללא הכלים הבסיסיים לחשיבה והבעה, וכתיבתם מעידה בהם שאינם מסוגלים לארגן את האינפורמציה שעכלו בחפזון... ולהביע רעיונות בצורה ברורה". היכן כאן האפליה לפי המוצא או השכבה החברתית? ועוד: לפי אותו גלוקר לא "בורותם של הסטודנטים בידע כללי, בהבנת אנגלית וביכולת ההבעה" היא (למרות הצהרתו של מר סרי-לוי) 'ש' להדרדרות ברמתם של לימודי מדעי הרוח באקדמיה הישראלית". אני ממשיך ומתריע על כך שרבות מתופעות אלה של בורות בקרב תלמידי האוניברסיטה 'האליטיסטית' בעיר 'האליטיסטית' תל-אביב נובעות מרמתו ההולכת ומדרדרת של החנוך התיכוני (מה שזאב צחור, שאת דבריו אני מבקר בהקשר זה, מכנה "הבורות שאותה הם גוררים ממערכת החינוך הפורמלית"). זאת – הירידה ברמת החנוך האוניברסיטה – לדברי הסיבה להדרדרות להדרדרות הרמה באוניברסיטות, ולא בורותם של רבים מהסטודנטים, שאינה סתם ככה 'סיבת עצמה' כביכול. אני חוזר ומסביר: בורותם של סטודנטים לא "באה משום מקום": מקורה בחנוך שקבלו (או לא קבלו) בבית הספר – ואני חוזר ומדגיש, גם ב"בתי ספר תיכוניים הנחשבים לטובים או אף מעולים", באזור תל-אביב. יתר על כן, לדעתי ירידת הרמה בחנוך התיכוני אינה תופעת טבע שאין לה מרפא: היא ניתנת לתיקון. ואני מביא דוגמא לאפשרות התיקון – כמובן, מבית ספר אשכנזי למהדרין שנוסד בצפון צפונה של תל-אביב על ידי פרופסור דוקטור דוקטור אדלברט פון אונד צו

שווינדלמייסטר, במקורו מהיידלברג, בסיועו של הנדיב הידוע סר דייויד בלוודיר אפלטרי, בארונט שלישי, מברייטון. בית ספר זה פתוח, כידוע, רק לתלמידים שלפחות אחד מהוריהם הוא אשכנזי טהור, ולעזאזל הצדק החברתי. בית ספר זה שולח כל שנה עשרות בוגרים לאוניברסיטות בישראל ובעולם הגדול. בית ספר זה...

רגע: איפה כתבתי דברים אלה? אולי אני עדין תחת השפעת הכמויות הרבות של ארק – סליחה, ויסקי – שהוכרתי לשנות אתמול במסיבת סילווסטר – סליחה, חנוכה – אצל הדוקטור והגברת הליל בן שחר (מורגנשטרן, כמובן)? הנה הדוגמא הבאתי במאמרי (עמוד 14): "נסיונה של יבנה בהנהגתו של מאיר שיטריט (כשהיה ראש העיר לפני שנים רבות) מראה שאפשר להביא חנוך ברמה גבוהה מן הממוצע הישראלי גם למקום מגוריהן של 'השכבות הנמוכות'. מה שחשוב אינו מה עשו ההורים, אלא מה יקבלו ילדיהם בבתי הספר". ו' מה שכתבתי. מאיר שיטריט, כידוע, אינו בן ליוצאי פרייבורג-אים-ברייסגאו, ויבנה שבהנהגתו היתה ברובה מיושבת משפחות 'מזרחיות'. אך מה לעשות? כיון ששמי אשכנזי, שוב אין צורך לבדוק מה באמת אמרתי: ברור לחלוטין מה ניתן לצפות שיאמר בעל שם כזה.

ובכן, ברור – או צריך להיות ברור למי שמוכן לקרוא את דברי ולא להסתפק בשם משפחתי הגרמני – שכאשר אני מציע שתלמידים שאינם יכולים לעמוד בדרישות הגבוהות יחסית (שאוילי היו רבים מהם עומדים בהן אילו למדו בבתי הספר של מאיר שיטריט ביבנה), אולי מוטב שיפרשו מבית הספר אחרי כתיב 'י' – ו"הצעה" זאת מופיעה רק כמה שורות אחרי המשפטים על בתי הספר ביבנה של מאיר שיטריט – אין כאן כל "סגירת שערים" או פגיעה ב"צדק החברתי". (ואגב, כמה וכמה מחשובי מנהיגיהם של הישוב ושל מדינת ישראל בראשיתה לא היו בעלי תארים אקדמיים, ואחדים מהם אף לא סימו בית ספר תיכון. ומדובר באשכנזים שבאשכנזים.) שבשתא כיון דעל על. הנה המסקנות שמר סרי-לוי מסיק מאותה "סגירת שערים" כביכול:

מדבריו אני מבין שהוא שואף לימים הטובים ההם, בהם סף הקבלה לאוניברסיטאות היה גבוה כל כך שהותיר מחוץ לו

רבים כל כך. גישה כזו היא סוג של "דרוויניזם אקדמי". ולא, אני לא מתנגד לבנייה של אליטות. אין קיום לחברה ללא אליטות, ללא מומחים, ללא משכילים. אני מתנגד בכוחי הדל לאליטיזם מסתגר, השומר את הזכות להתענג על הלימוד, ואת הלגיטימציה לדיבור פתוח לעצמו בלבד. מקיף את עצמו בז'רגון של מומחים ומזלזל בכל האחרים.

היכן אצלי אותו "אליטיזם מסתגר"? הרי כל מי שעמד בקני המדה המדעיים הבסיסיים של למודים בבתי הספר יתקבל, לדעתי, בברכה בכל אוניברסיטה (ר' בסוף פסקה זאת). אך לא די ב"פרשנות מרחיבה" זאת. הוסף על כך שאותו "אליטיזם מסתגר" שגלוקר הוא נציגו עלי אדמות אף מואשם בנטיה "לשמור... את הלגיטימציה לדיבור פתוח לעצמו בלבד": כלומר – שוב בלשון המהוגנות פוליטית הנהוגה במקומותינו – סתימת פיות רחמנא ליצלן. האמנם? אני משבח במאמרי את נסיונו – שהצליח בזמנו – של מאיר שיטרית לפתוח את ההשכלה התיכונית ברמה גבוהה לכל תושבי יבנה. זאב צחור מעלה על נס את העובדה ש"לפני עשר שנים מספר הסטודנטים בקרב בני העיר שדרות היה כ-40. השנה לומדים כבר יותר מ-400". לדעתו, זה מצדיק את הנמכתן של דרישות הקבלה. במאמרי אני תובע דוקא העלאתן של דרישות הקבלה – בעקבות העלאת הרמה בבתי הספר התיכוניים, כפי שעשה המרוקאי מאיר שיטרית בעיר השדה ה"מזרחית" יבנה. ואני מוסיף (עמוד 15): "ובטוחני שאם יקימו בשדרות בתי ספר מעולים המקפידים על הרמה המדעית, ויסיעו בידי אותם תלמידים שתנאי הבית מקשים עליהם את הלמודים, יגדל מספר הצעירים בשדרות שימשיכו ללמוד באוניברסיטות, ובזכות, ללא כל קשר להקמתן של עוד ועוד מכללות תחת כל עץ רענן".

ההנחה שביסודו של משפט אחרון זה הוא שהקמתן של מכללות הרבה יכולה (גם אם לא בהכרח) לגרום להורדת הרמה של למודי התואר הראשון. ושוב, אין בענין זה שום הבדל בין מכללה בשדרות ומכללה בתל-אביב: רמה היא רמה היא רמה. כשם שרבים מתלמידי בקורסי המבוא באוניברסיטת תל-אביב לא ידעו בין ימינם לשמאלם מבחינה מדעית, כך יתכן שגם תלמידי מכללה שמקומה בתל-אביב המעטירה לא יעלו ברמתם על תלמידי מכללה בשדרות. כאמור,

דאגתי היתה – והיא – לרמה המדעית ההוגנת במדעי הרוח בישראל. איני מתעלם מן המוצא ומן הצדק החברתי: אך איני מאמין ש"אפליה מתקנת" תשפר את רמת ההשכלה. רמה מדעית היא רמה מדעית, ואין מקום לפשרה. מה לעשות איפוא כדי לתקן את הפערים, שללא ספק קימים? מאיר שיטרית מצא את התשובה, ואם כי הוא עצמו יצא לרעות בשדות רחבים יותר, תשובתו היא עדין התשובה הנכונה וההוגנת גם מבחינה מדעית. גישתו מסתכמת בסיסמה הישראלית כביכול "מה לעשות? לעשות!".

נזכרתי באותו מאמר של מר סרי-לוי, וחזרתי אליו, בעקבות מאמר שפרסם לאחרונה אחד מראשי המכללות שלנו – ודוקא ראש המכללה האקדמית של תל-אביב-יפו – המאשר כמה מחששותי באותו מאמר נשכח. לפני שאגיע למאמר זה, כמה מלים על המכללות.

מקורן של המכללות – מוסדות חנוך על-תיכוניים שעיקרם הוראה ולא מחקר ולכן הם רשאים בדרך כלל להעניק רק תואר ראשון – הוא ב-fine arts college האמריקאי. במקורן החלו רוב האוניברסיטות בארצות הברית כמכללות. חלק גדול ממכללות אלו זכו במשך השנים למעמד של אוניברסיטה מלאה, הרשאית לא רק ללמד תלמידים לתואר האקדמי הראשון והבסיסי, אלא גם להדריך תלמידים שנמצאו ראויים לכך מצד רמתם המדעית לתואר שני ושלישי, שעיקרם מחקר. אך יש בארצות הברית מספר לא קטן של מכללות שלא הגיעו למעמד של אוניברסיטה מלאה, לעתים גם משום שלא חפצו בכך. רבים מן המורים במכללות אלה במשך הדורות היו גם חוקרים ממדרגה ראשונה שהסתפקו בהוראה ברמת תואר ראשון, ובזמנם הפנוי שינו את פני המדע במחקריהם. מכללות אלה מספקות את צרכיהם של מאות אלפי אמריקאים שאין בדעתם להפוך לחוקרים, ולכן אין הם מעוניינים בתואר שני או שלישי. די להם בחנוך על-יסודי בסיסי ובתואר ראשון. כידוע, גם האוניברסיטות מלאות תלמידי תואר ראשון שלעולם לא יעלו בדעתם להמשיך לתארי מחקר. המכללות אינן מתחרות באוניברסיטות, אלא מספקות עוד מקומות לימוד לתלמידים ברמה אקדמית ראשונית.

יש, כמובן, בארצות הברית גם מכללות מעולות מבחינה מדעית, וגם מכללות שמעולם לא הצליחו להתעלות מעל לרמה הבסיסית. אך

לפחות שם המכללות התפתחו באופן טבעי בתהליך ארוך של התרחבות ההשכלה העל-תיכונית, ולא בדרך של "למהר שלל חשבז". גם בארצות אחרות נוסדו במשך השנים מכללות מסוגים שונים, לשלל היותר ניתנה להם הזכות להעניק 'דיפלומה', או תואר ראשון בשטח מסוים: למשל, דיפלומה בהנדסת מכונות, או תואר ראשון בחינוך. באנגליה היו אלה בעיקר מכללות טכנולוגיות (colleges of advanced technology) או בתי ספר למורים. מכללות מעין אלו קימות ברוב ארצות אירופה, והן נפרדות מן האוניברסיטות. כך המצב גם בישראל היום. המכללות עונות – כך נאמר לנו – על הצורך הגדל והולך של בוגרי בתי ספר תיכוניים להשכלה על-תיכונית. הן מיצגות, ככל הנראה, את מה שמר סרי-לוי מכנה "אליטה משרתת, המחויבת לכלל החברה ולא רק לחבריה." (אך אוסיף הסתייגות קטנה: האם 'אליטה' שמגדלת מומחים לפיזיקה גרעינית או לרפואת עינים – שתיים מתוך כמה וכמה קבוצות של מומחים ש"מקיפים את עצמם בז'רגון של מומחים", גם אם אין הם בהכרח "מזלזלים בכל האחרים" – היא אליטה ר 1 משרתת את החברה והמדינה?)

והנה צצה ועולה גם באה"ק ת"ו אותה בעיה של רמת הלמודים והתלמידים במוסדות השונים. לפני שאגיע סוף-סוף למאמר שהזכרתי, יותר לי לומר שמהדיעות המעטות המגיעות אלי ברור לי שבמקצועות שיש לי התמצאות מסוימת בהם רמתם של רבים מן המורים בכמה וכמה מן המכללות החדשות אינה גבוהה דיה עד שתצדיק את תאורה של אותה מכללה כמוסד להשכלה גבוהה. מה גם שזה שנים גם בפקולטות למדעי הרוח באוניברסיטות – כולל, כאמור, אוניברסיטות 'אליטיסטיות' תל-אביב – יש לא מעט מורים שאינם מצויים דיים באלפבית של מקצועם, ויש לא מעט תלמידים שידיעתם את האלפבית, פשוטו כמשמעו, אינה מן המעולות. הדוגמאות שהבאתי במאמרי בקת'ס 5 (משנת 2006) לקוחות מנסיוני בשנות השמונים והתשעים באוניברסיטת תל-אביב. נסיונם של חברים לעבודה באוניברסיטות אחרות לא היה שונה משלי.

בקת'ס 8, סתיו תשס"ח/2007, עמודים 12-5, התדיינתי עם נשיא המכללה האקדמית של תל-אביב-יפו, פרופסור נחמיה פרידלנד, בעניינים שונים. מאז עבר זמן רב, ונראה שפרופסור פרידלנד למד

מנסיונו במכללה שמצב הענינים לא זו בלבד שאינו מזהיר אלא אף אינו מניח את הדעת. המאמר שאתיחס אליו, שכותרתו "במכללות לומדים גם אנשים נטולי כישורי לימוד בסיסיים", פורסם בעתון "כלכליסט" ב-16.11.2011. אביא כאן, בלווי הערותי, כמה קטעים מאמר זה:

התוכנית המקורית של המדינה והמל"ג היתה להקים ארבע מכללות שיספקו מענה ראשון לצורך במוסדות חדשים להשכלה גבוהה. כיום פועלות כבר 21 מכללות המתוקצבות על ידי המדינה, וזאת מבלי למנות את המכללות הפרטיות ואת המכללות להוראה. איך קפץ לו המספר פי חמישה? "המכללות הפכו לנושא פוליטי", משיב פרידלנד. "נוצר מצב שבו כל ראש עירייה או מועצה רוצה מכללה בחצר האחורית. המערכת החלה להיענות, וקמו עוד ועוד מוסדות. לטעמי, זה יצר מצב של עודף היצע של השכלה גבוהה".

הדובר כאן הוא מי שעומד זה שנים בראש המכללה האקדמית של תל-אביב-יפו. האם הוא מדבר מתוך קנאה בריבוי המכללות החדשות ו'המתחרות', או שמא ידועים לו דברים שאנו לא מצויים אצלם? אוסיף שפרופ' פרידלנד כהן גם כחבר המועצה להשכלה גבוהה בישראל, וסביר שאין הוא בודה דברים מלבו. נמשיך איפוא:

ההיצע העודף הזה, לדברי פרידלנד, מסמן את ראשיתה של הידרדרות במדרון חלקלק. "כל מוסדות הלימוד האלה צריכים להתקיים איכשהו, וכדי להתקיים צריך סטודנטים. ומה עושים כשאין מספיק סטודנטים? מתחילים לקחת מכל הבא ליד – כולל סטודנטים בלי פסיכומטרי ואפילו בלי בגרות באנגלית ברמה של 4 יחידות. כך נוצר מצב שבו במערכת ההשכלה הגבוהה לומדים גם אנשים נטולי כישורים בסיסים ללימודים אקדמיים. כל מכללה טוענת שהיא מקבלת סטודנטים אבל גם שומרת על הרמה, אבל אי אפשר לשמור על הרמה כשבסוף יש 50% נכשלים. נוצר תהליך של הידרדרות שאותו אנחנו מכחישים ואיננו מודים בו. בשל הדינמיקה הזו, שלא היתה לגמרי מבוקרת, אנחנו נמצאים במצב של עודף השכלה

גבוהה. יש לכך השלכות ברורות על רמת הבוגרים. באיזשהו מקום כל זה מוזיל את התואר”.

הדובר כאן אינו איזה יוחנן גלוקר החי לו בעולמות העליונים של לטינית ויונית עתיקה, אלא פסיכולוג, איש המעשה והחנוך, המסיק מסקנות עגומות ממה שראה וחוה במוסד שהוא עומד בראשו ובמוסדות מקבילים.

אפשר היה, כמובן, 'לתקן' מצב ענינים זה בדרך הרבה פחות 'אליטיסטית' והרבה יותר 'נגישה' ו'שיוויונית': למשל, 'לשנות' את מערכת הציונים. בשנים ה'טובות' של שלטון 'התקינות הפוליטית' בארצות הברית היו לא מעט אוניברסיטות שנוקקו לדרך 'דמוקרטית' זאת, ובמקום מתן ציונים המשקפים את הרמה (או תת-הרמה) של הבחינות והעבודות, נתנו לכל העבודות, או לרובן הגדול, ציונים טובים או מעולים, כאשר ציון של 70% נחשב כמעט לעלבון. הדבר נודע ברבים, וגם משך תלמידים לאוניברסיטות אלה. הגיעו דברים לכך שאחת מאוניברסיטות ה'עלית' – כמדומני סטנפורד – הוציאה הוראה מפורשת למורים לתת לבחינות ולעבודות ציונים 'ריאליים', המשקפים את רמתה של כל עבודה ולא את התקינות הפוליטית.

גם אצלנו לא נפקד מקומן של תופעות כאלה. בשנות השמונים לימדתי שנים אחדות את שעור המבוא לפילוסופיה העתיקה לתלמידי שנה א' וב'. בשעורים אלה ישבו לעתים מאתים תלמידים ויותר. חלק לא קטן מן הבחינות היה כתוב בעברית עילגת וחסרת כל אפשרות להביע רעיון או לטעון טיעון: הכל היה מבוסס על למוד ושנון, ברגע האחרון, של מה שהתלמיד כתב בחפזון במחברת בשעת ההרצאה. במאמרי *בקרטיס* 5, עמודים 12-13, הבאתי דוגמא (שחברתי לצורך אותו מאמר) לדברים שהיה עלי לקרוא בבחינות אלה. אביא כמה 'פנינים' הזכורות לי מאותן בחינות. "אנכסימנדר אינו פותר את בעית התנועה והשנוי, אבל הוא מסכים אתה". "בספריה של אלכסנדריה היה אולם קריאה בשם 'אל חי', ובו אוכסנו הפרגמנטים של הפרי-סוקראטים". "אפלטון העלה על הכתב את השיחות שהוא שמע מפיו של סוקרטס היווני". "אודיסאוס הוחזק כשבוי על אי בודד בידי קיקרו". וכיוצא באלו. כמי שנראה לו שחלק מתפקידו הוא שמירת הרמה המדעית, היו לא מעט בחינות שלא עברו אצלי את ציון המעבר

הבסיסי – בלשון התלמידים (כבר אז), "גלוקר הכשיל אותי". תלמידים הופיעו אצלי בשעת הקבלה בהמוניהם והתלוננו על כך שאני "מקפיד ומחמיר" יתר על המידה. ואמנם התברר לי שכמה תלמידים שרמתם בבחינה אצלי היתה מתחת ל-20% קבלו אצל כמה מן המורים האחרים ציונים של 80% ומעלה. כמה מחברי לעבודה שדברתי אתם על תופעה זאת 'הסבירו' לי שאולי, אולי, מבחינה אוניברסיטית אני צודק – אבל כדי שנמשיך להתקיים אנו זקוקים לתלמידים, ו'זה מה יש'. עלינו איפוא להתאים את רמת הציונים לרמת התלמידים. ותורה מה תהא עליה? נו, טוב.

שמחתי איפוא לראות שפרופ' פרידלנד אינו נוקט עמדה 'תקינה' זאת, וגם אצלו תלמידים שאינם עומדים בדרישות מסוימות... כן, נכשלים, פשוטו כמשמעו. אבל מה על "זמינות ההשכלה", "הצדק החברתי", והאליטה "המחויבת לכלל החברה ולא רק לחברה"? הנה:
 ר ו ש ו ז ו ר ר ש ר ר ו ו ר
 ר ז ? (שואל המראין את פרופ' פרידלנד; והוא עונה:)

"להשקפתי, חברה צריכה לתת מענה לכל בעלי הכישורים והמוטיבציה ללימודים. יתרה מזאת, חובה לתת מענה לכל מי שיש לו יכולת, אך בשל הסביבה שבה גדל הוא נטול מוטיבציה. צריכים לעזור לו למצוא אותה. מנגד, החברה מתפלגת ולא לכולם יש כישורים אקדמיים משמעותיים. אי-אפשר להתעלם מהעובדה הזאת. צריך להבטיח נגישות לכל בעל כישורים".

פרופ' פרידלנד נזהר בלשונו, אך בכל זאת מכלל הן אתה שומע לאו. ברור לי (וגם לו, ולכל אדם בר דעת) שלא לכל אזרח יש היכולת – או (ויאמר גם דבר זה) הזכות – ללמוד במוסד להשכלה גבוהה: "לא לכולם יש כישורים אקדמיים משמעותיים" (או כישורים אקדמיים בכלל: ר' להלן). אשר לפערים החברתיים, אליהם מכוון פרידלנד בדבריו על "מי שיש לו יכולת, אך בשל הסביבה שבה גדל הוא נטול מוטיבציה" (או נטול נתוני כניסה לאוניברסיטה או למכללה). כאן בא השלב הבא:

ש ו ו ו ו , ר ר ש ר ?

"המענה צריך לבוא לידי ביטוי במערכת משוכללת יותר. חייבים להתחיל לחשוב במונחים של לימודים על-תיכוניים. בחברה מודרנית, במשק מודרני, ובוודאי שבמדינת ישראל תעודת הבגרות אינה מספיקה. אם שואלים אותי, מה שצריך לעשות זה להקים מערכת אקדמית שבה יש שלושה סוגי מוסדות לימוד ולא רק שניים. המוסד הראשון הוא אוניברסיטאות המחקר, ואילו השני הוא מכללות אקדמיות מאוד איכותיות – שיתרכזו בהוראה ולא במחקר. אגב, תוכנית הלימודים לתואר ראשון במכללה כזאת לא צריכה להיות העתק של תואר ראשון באוניברסיטה".

המוסד השלישי שאותו היה מעוניין פרידלנד לראות על מפת האקדמיה הישראלית הוא חידוש: מכללות קהילתיות. "אלו מכללות שבהן תפעל תוכנית לימודים של שנתיים, שתכלול לעתים גם גוון מקצועי. בסיום הלימודים יקבלו הסטודנטים תואר בוגר מכללה קהילתית. השיטה הזו פועלת כבר שנים בארצות הברית. שם לכל מכללה קהילתית שמכבדת את עצמה יש הסדרים ממוסדים עם אוניברסיטאות ומכללות, המאפשרים לסטודנט לעבור אליהן אם הוא מצטיין בלימודיו. "בסופו של דבר, חלקים נרחבים מהאוכלוסייה בישראל זקוקים להשכלה על-תיכונית, אבל לא כל האוכלוסייה היא בעלת כישורים ללימודים אקדמיים ברמה גבוהה. מערכת בעלת שלושה סוגי מוסדות תספק עוד רובד, שבתוכו יהיו אנשים שהמערכת אולי פספסה, או כאלו שגילו את עצמם בשלב מאוחר. אלה יוכלו להתחיל במכללה קהילתית ולהתקדם משם".

פתרון זה ירחיב, לפחות, את 'הנגישות' להשכלה שמעבר לבית הספר גם לאנשים שספק אם יגיעו אי פעם אפילו לרמה מדעית של מכללה "מאוד איכותית". ועדיין יש להניח שרוב אזרחי המדינה לא יזכו להשכלה גבוהה של ממש. האם יש בזה עָוֹל, אפליה, אי-צדק חברתי וכיוצא באלו?

לא זכור לי שבמחאות שנערכו ברחבי הארץ בקיץ תשע"א למען הצדק החברתי עלתה הדרישה ללמודים אקדמיים ולתארים אקדמיים לכל דיכפין. יהיה זה מגוחך אם ידרוש מי שידרוש שכל אזרח, מתוקף היותו אזרח, רשאי ללמוד רפואה ולקבל הסמכה כרופא, או ללמוד ב'שיבה גדולה' ולקבל הסמכה לרבנות, יהיו כשוריו אשר יהיו. ומדוע יגרע חלקם של מדעי הרוח? האם כל מי שרוצה בכך זכאי ללמוד ספרות אנגלית של ימי הביניים, או תולדות העולם הערבי, ולהפוך לחוקר בשטח זה? ומה אם אין לו/לה הכישורים הבסיסיים הנדרשים – למשל, היכולת ללמוד את לשונות אנגליה, ואירופה בכלל, בימי הביניים; או לחשוב מחשבה היסטורית; או לעסוק בצד הכלכלי של תולדות מצרים ולוב? מי שרוצה להרחיב את ידיעותיו הבסיסיות בעניינים אלה ימצא ספרים שיסיעו בידו להרחיב את אפקיו, ואולי יצליח גם ללמוד לתואר ראשון בסיסי באוניברסיטה הפתוחה, שכמה וכמה מן הקורסים שלה מזכירים לי מה שאומר פרופ' פרידלנד על המכללה הקהילתית. אך יש להבדיל בין רמות המחקר והלמודים השונות.

כן, כמובן, יש לעזור לכל מי שרקעו ה'פרובינציאלי' או 'העדתי' (או התל-אביבי למהדרין – ר' העמודים הראשונים של מאמר זה!) לא הכין אותו ללמודים באוניברסיטה, או אפילו במכללה "מאוד איכותית". ועדין אני טוען שההתחלה צריכה לבוא משנויים של ממש ברמת החינוך בבתי הספר התיכוניים. דבר זה הוא ממילא בנפשנו, וה'רפורמות' שהושגו במשא ומתן בין האגוד המקצועי ומשרד האוצר, גם אם הן עשויות לעודד עוד כמה בוגרי אוניברסיטות ללמד בבתי ספר, אינן מתקרבות למה שדרוש לנו כי להחזיר את הרמה למה שהיתה לפני שנות דור ויותר: ענין הרמה המדעית לא עלה כלל בדיונים אלה, ולא היתה כל סבה לכך שיעלה לדיון במשא ומתן שעיקרו כלכלי. אך שום תרגיל של 'נגישות', 'זמינות', וכיוצא באלו לא ישנה את המצב. מאיר שיטרית עשה מה שגם אחרים היו צריכים לעשות. חבל שאין לו ממששיכים. "דוקטורט לכל פועל" בשם "הצדק החברתי" לא ישפר את המצב, אלא רק ייצר עוד ועוד בוגרי אוניברסיטות ומכללות שלתאריהם האקדמיים אין משמעות של ממש.